

Література

1. Про організацію роботи з підготовки законопроектів про внесення змін до Конституції України та виборчих законів: Указ Президента України від 3 жовтня 2002 р. // Офіційний вісник України. — 2002. — № 41. — Ст. 1903.
2. Започаткування сучасного етапу конституційної реформи в Україні: Наук.-практ. вид. / Авт. вступ. ст. та уклад. докум. частини М. П. Ораїх. — О.: Юрид. л-ра, 2003.
3. Консолідований висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) по проекту Закону «Про внесення змін в Конституцію України» (CDL (2003) 32); Висновок члена (Європейської комісії Бартоле (Італія) №230/2002 від 27 травня 2003 р. (CDL (2003) 34).
4. Коментар члена Європейської комісії «За демократію через право» К. Туорі (Фінляндія) до проекту Закону про внесення змін до Конституції України (CDL (2003)33).

УДК 342

*А. Р. Крусян***КОНСТИТУЦІЙНА ЗАКОННІСТЬ
У СИСТЕМІ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ**

Реалія конституціоналізму є можливою тільки за умови конституційної законності. Концепція конституціоналізму історично вперше з'явилася як концепція правління, обмеженого конституцією, якої необхідно неухильно дотримуватися і яку необхідно захищати (охороняти). В сучасній науці конституційного права конституціоналізм розглядається переважно як політико-правова система, одним з елементів (складових) якої є конституційна законність. Проблемам конституційної законності у юридичній літературі не надається належної уваги. Хоча питання законності є предметом наукового осмислення не одне десятиріччя. Проте існуючі умови вітчизняного державотворення обумовлюють настійну необхідність якісно нових підходів до розкриття цього соціального феномена, вивчення всіх його аспектів з метою розбудови демократичної правової держави.

Конституційна законність — це складне поняття, яке в конституційному праві вживається неоднозначно. По-перше, як дотримання норм, що безпосередньо містяться у Конституції чи впливають з неї. По-друге, як дотримання всіх законів та інших нормативних актів держави (як загальна вимога). Термін «конституційна» в даному випадку підкреслює, що передумови законності закладені у Конституції країни [1]. Крім підходів до розуміння конституційної законності, що названі, конституційною наукою широко використовується й її розуміння як сукупності вимог до владних структур у процесі створення конституційних норм, їх виконання, а також система заходів, які спрямовані на відновлення порушених конституційних норм [2]. Думається, що найбільш прийнятним і таким, що точно відображає сутність та специфіку цього політико-правового феномена, є його визначення як системи реально існуючого права, яка передбачає наявність Конституції, що має правовий характер, її всеосяжну

дію, верховенство у правовій системі, пряму дію на всій території держави, забезпечення і охорону (захист) [3; 4]. Сферою вияву конституційної законності є правотворчість, реалізація та охорона конституційних норм. Правотворчість, по суті, має бути процесом формування суверенної волі народу та її виразу у нормах права. Їй тут важливе значення має конституційна законність, метою якої є забезпечення єдиної спрямованості, системності всього масиву законодавства. Саме конституційна законність в даному випадку втілює в життя, перетворює на реальність принцип верховенства права та вищої юридичної сили Конституції, що визначає точну відповідність поточного законодавства конституційним положенням. Саме в Конституції закріплюються ті основоположні принципи, на яких повинна будуватися вся система права, щоб забезпечити її узгодженість та єдину спрямованість. Саме Конституція закріплює структуру і склад законодавства, види, юридичну силу джерел права.

У сфері реалізації конституційних норм конституційна законність означає вимогливе і неухильне дотримання Основного Закону усіма правореалізуючими суб'єктами. Ця сторона її прояву має понадважливе значення, оскільки не може бути законності взагалі, якщо не будуть здійснюватися вимоги конституційної законності.

Конституційна законність визначає не просто наявність Конституції як Основного Закону, який за своєю юридичною силою знаходиться на вершині ієрархії джерел права, а наявність правової Конституції, тобто такої, яка втілює ідеї вільного демократичного суспільства і правової держави, адекватно відображає загальнолюдські цінності та правові ідеали, а також її верховенство, пряму дію на всій території держави, її забезпечення і захист.

Конституційну законність щодо системи конституціоналізму слід розглядати як мету, як засіб і як результат. Як результат дії системи конституціоналізму конституційна законність — це встановлення певного стану суспільних відносин, який характеризується їх повною відповідністю Конституції, яка «прійнята ідеями конституціоналізму» (А. Шайо). Як засіб — це принцип здійснення публічної влади, метод її обмеження (самообмеження) на користь громадянського суспільства, що є однією з найважливіших соціально-правових передумов сучасного конституціоналізму. Як мета функціонування системи конституціоналізму конституційна законність є режимом точного і неухильного дотримання Конституції та інших конституційно-правових актів всіма суб'єктами, яким вони адресовані, реальною дією ієрархії нормативно-правових актів, у системі яких Конституція має вищу юридичну силу.

Однією з відправних тез конституціоналізму є існування Конституції. Традиційним стало твердження про те, що вона складає «ядро конституціоналізму», а «закріплення в неї принципів демократизму, їх неухильна реалізація складають дух справжнього конституціоналізму» [5]. Основний Закон є базисом й конституційної законності. Безумовно, якщо немає Конституції, то й про конституційну законність не може бути мови. Проте цілком справедливою можна вважати думку про те, що «перш за все конституціоналізм є там, де головне не в наявності тексту конституції — хоча архіважливо, що він все ж

таки є... — а в глибокому шануванні зв'язаності держави і суспільства правом, законом» [6].

Так, Конституція України закріплює суверенітет, принцип народовладдя, верховенства права, вищу юридичну силу Конституції та пряму дію її норм, пріоритет прав і свобод людини, ідеологічний, політичний та економічний плюралізм, принцип поділу влади, визнання та гарантованості місцевого самоврядування. На цих конституційних положеннях базується сучасний український конституціоналізм. Ці конституційні встановлення по суті є тими юридичними засобами і механізмами, які використовуються з метою обмеження державної влади на користь громадянського суспільства.

У цьому зв'язку виникає проблема охорони конституційної законності, її забезпечення. Конституційна законність повинна забезпечуватися, в першу чергу, за допомогою структур публічної влади. У цьому аспекті цікавим уявляється думка О. О. Белкіна, який, аналізуючи проблему конституційності та публічної влади (конституційність при цьому розглядається, по суті, як рівна конституційній законності. — *А. К.*), пише, що «навіть резюмуючи забезпечення конституційності як загального завдання публічних структур, можливо зробити висновок, що необхідно розрізнити, принаймні, дві ситуації: «революційну» та «нормальну» [7, 162–163]. У межах першої ситуації домінуючим стає не регламентація та обмеження публічної влади з боку конституційності, а формування конституційності певного роду публічною владою. У рамках «нормальної» ситуації забезпечення конституційності виглядає як стабільна діяльність публічних структур. При цьому виділяються дві групи цих структур: «конституційно-виконавчі» та «конституційно-наглядові». Переважна роль «конституційно-виконавчих» структур полягає у забезпеченні конституційної законності, в реалізації конституційних положень, «перекладі їх у стан де-факто, у тому числі таких положень, які несуть у собі відомий програмний заряд». «Конституційно-наглядові» структури «спеціалізуються на припиненні відхилення від «нормальної» реалізації конституційних положень» [7, 162–172]. Стосовно України до першої групи органів можна віднести Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, інші центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та ін. До другої групи — Конституційний Суд України, систему правоохоронних органів та інші юстиційні органи. В останньому випадку пріоритетна роль належить конституційній юстиції.

Проблема полягає в тому, що інститут конституційного правосуддя в Україні знаходиться у стані становлення.

Справедливо відзначає В. Шаповал, що «відповідні фахові оцінки (організації і діяльності Конституційного Суду України. — *А. К.*) виглядають або описовими констатаціями... або формальними компліментами... Оцінки... які даються у виступах політиків, значною мірою зумовлені кон'юнктурою «політичного моменту» [8]. Тому наукова розробка теоретичних та практичних проблем конституційного судочинства — важливий напрям формування моделі українського конституціоналізму.

Важливим засобом забезпечення конституційної законності є інститут кон-

ституційної відповідальності, який також не отримав достатньої наукової розробки, що негативно позначається на державно-правовій практиці. Уявляється, що для створення моделі українського конституціоналізму необхідні теоретичні узагальнення по ряду проблем цього інституту. Так, залишаються невизначеними поняття, особливості конституційної відповідальності та її співвідношення з політичною відповідальністю.

Конституціоналізм стає реальністю тільки за умови втілення в життя у повному обсязі конституційних норм. Режим конституційної законності в даному випадку означає відповідність конституційної практики конституційним положенням, тобто максимально можливий збіг фактичної і юридичної Конституції країни, оскільки всеосяжна їх ідентичність є проблематичною, принаймні на сучасному етапі розвитку нашої державності. Якщо «конституційний децильний коефіцієнт» (В. О. Лучін) як співвідношення між юридичною і фактичною конституціями досягає небезпечних відміток, своєрідного «конституційного дефолта», то це є причиною виникнення реальних загроз щодо конституційної законності та конституціоналізму. Суттєві розбіжності між конституційними нормами (конституційними принципами, конституційною теорією) і конституційними реаліями (конституційною практикою, дійсністю) девальвує конституціоналізм як політико-правову цінність вищого порядку. У свою чергу девальвація конституційних цінностей неминуче детермінує девальвацію конституційного права у правовій системі держави, а отже такі принципи, як верховенство права, народний суверенітет, народовладдя та інші загальнолюдські політико-правові надбання, які порівняно нещодавно вплетені у вітчизняну конституційно-правову матерію (у період радянського будівництва держави вони не тільки не визнавалися, але й спростовувалися, розглядаючись як чужі радянському ладу). Ці принципи конституціоналізму необхідно постійно «підживляти», розвиваючи їх теоретично та реалізуючи практично, щоб уникнути небезпечного «конституційного дефолту». У даний час надзвичайно важливим є привертання уваги саме до цих питань, з тим щоб конституційне право не втратило своєї головної ролі, залишаючись провідною і єдиною у правовій системі фундаментальною галуззю права, центральною ідеєю якого є ідея конституціоналізму.

Література

1. Конституционное право: Энцикл. словарь. — М., 2001. — С. 305.
2. Колосова Н. М. Конституционная ответственность в Российской Федерации. — М., 2000. — С. 5.
3. Витрук П. В. Конституционное правосудие. Судебное конституционное право и процесс. — М., 1998. — С. 23–24.
4. Тесленко М. В. Судебный конституционный контроль в Украине. — К., 2001. — С. 41.
5. Кабышев В. Т. Российский конституционализм на рубеже тысячелетий // Правоведение. — 2001. — № 4.
6. Авакьян С. А. Конституция России: природа, эволюция, современность. — М., 2000. — С. 230.
7. Белякип А. А. Избранные работы 90-х годов по конституционному праву. — С.Пб., 2003. — С. 162–172.
8. Шаповал В. Сутнісні характеристики конституційного контролю // Право України. — 2005. — № 3. — С. 27.